

XOR SABAQLARÍNDÁ DIRIJYORLÍQ TEXNIKASÍNÍN ÁHMIYETI

Kamalova Gulmaryam

*Ózbekstan Mámleketlik Konservatoriyası
Nókis filialınıń aǵa oqıtıwshısı*

Kóziabayeva Mahinur Hamroyevna

*Ózbekstan Mámleketlik Konservatoriyası
Nókis filiali "Ulıwma kásiplik hám social
pánler" kafedrası Akademiyalıq Xor
dirijyorlıǵı 4-kurs studentı*

Annotaciya: *Bul ilimiy maqalada muzika sabaqlarında tiykarǵı iskerlik túrlerinen biri bolǵan topar bolıp qosıq aytıw, yaǵnıy xor tarawı, bul tarawdıń kórkem óner tarawınıń basqa tarawlarınan parqı, xor toparın basqarıwda dirijyordıń ornı hám dirijyorlıq texnikasınıń áhmiyeti analiz etilgen bolıp, pikir hám usınıslar ilimiy dálillep berilgen.*

Tayanısh sózler: *Vokal-xor, folklorlar, dirijyor, temp, ritm, dinamikalıq belgiler, takt, xeyronomiya, auftak, ólshem.*

Muzika sabaqlarında tiykarǵı iskerlik túrlerinen biri topar bolıp jırlaw, yaǵnıy xor kórkem óneri esaplanadı. Xor atqarıwshılıǵı házirgi kúnde keń tarqalǵan xalıq kórkem óneri túrlerinen biri bolıp tabıladı. Xalqımız arasında topar bolıp atqarılatuǵın hár túrli janrdaǵı qosıqlar, dástúriy folklorlar xor kórkem óneriniń rawajlanıwına sebep bolǵan. Xor bolıp jırlawdıń basqa da kórkem óner túrlerinen ayrıqsha tárepi sonda, xordı dirijyor basqaradı. Dirijyor italyancha - dirigente, fransuzsha - chef orchestra, inglis tilinde - conductor sózlerinen alınǵan bolıp, ulıwma mániste basqarıwshı, bas, baslıq mánislerin ańlatadı. Dirijyorlıq kórkem óneri muzika iskerliginiń tákirarlanbaytuǵın, zárúrli qánigelik túrlerinen biri esaplanadı. Bul kórkem óner túrin iyelew ushın joqarı esitiw qábileti, muzika yadı, ritmin seziw, tembr sıyaqlı ilimiy tájriybelerge iye bolıwı kerek [1]. Dirijyor barmaq, qol, júz mimikasi arqalı atqarılıq atırǵan muzika shıǵarmasınıń tempin, dawıslar ózgesheligi, biyik tómenligi (dinamikalıq belgiler), shıǵarmanıń xarakterin ańlatıpǵ bergeni. Bunday júz mimikasi, barmaq, qoldıń arnawlı háreketleri - xeyronomiya dep ataladı. Dirijyorlıq uqıplılıǵına xeyronomiya menen bir waqıtta dirijyorlıq ushın zárúr bolǵan gewde hám ayaqlar jaǵdayı, nápes (auftakt), kirisiw, tamamlaw ilimiy tájriybeleri de kiredi. Dirijyorlıq júdá quramalı hám juwapkershilik talap etiwshi pán bolıp, bolajaq muzika oqıtıwshıların mektep tálimine tayarlawda ayrıqsha pedagogikalıq sheberlik, tálimdi klass hám auditoriyadan tısqarı shınıǵıwdıń muwapıqlılıǵında sistemalı jolǵa qoyıw, aldınǵı tájriybelerden paydalanǵan halda uyımlastırıw, studentlerde bul pán olardı kelesi iskerliginde júdá áhmiyetli bolıp, úyreniw kónlikpelerin payda etiw hám pán sırların qunt penen iyelep barıwdı talap etedi.

Mawarawinnahr muzıka kórkem óneri ózimizdiń dástúrimizde 8/8 (3+2+3), 10/8 (3+2+2+3) bólistiriliwindegi quramalı muzıka atqarıwshılıǵı usılları áskerlerimiz tárepinen sawashlarda, hújim, tártip-nızamlarında, áskeriw júrislerde hám bayramlarda keń qollanıp kelingен. Sol sebepli ápiwayı hám quramalı ólshewlerge dirijyorlıq qılıwda kónlikpe hám ilimiy tájriybelerin payda etiw ushın qollanılatuǵın jumıs usılların kórsetip beriw názerde tutıladı. Dirijyorlıq shınıǵıwlar sxemaların qol háreketinde ańlatıw “taktlaw” hám “kórsetiw” studentlerdi hár bir ólshewge dirijyorlıq qılıw qaǵıydaların puqta iyelewine járdem beredi. Shınıǵıwlardı tańlawda qoldıń bir-birine baylanıslı bolǵan hám bolmaǵan háreketlerin orınlaw ushın, yaǵnıy bir qolda dirijyorlıq sxemasın “kórsetiw”, ekinshi qolda dawıs partıyası atqarıwı kóz qarasınan qaraladı. Bunday Akademikalıq-konseptual shınıǵıwlarǵa dirijyorlıq qılıwǵa erisiw, studentlerge ápiwayıdan baslap “Ápiwayı bolmaǵan hám Quramalı” hám “Aralas ólshew” li shıǵarmalarǵa dirijyorlıq ete alıw múmkinshiligin jaratadı.

Xor dirijyorlıǵı pániniń tiykarǵı máselelerinen biri - uyreniwshige dirijyorlıq texnikasını úyretiw bolıp tabıladı. Al, dirijyorlıq texnikası degende biz neni túsiniwimiz kerek? Bul haqqında ullı dirijyor K. B. Ptitsa sonday deydi: “Dirijyordıń háreket sistemasın basqarıwı, xor jámáátine túsiniwli bolıwı, atqarıw procesin basqarıwı, oǵan xarakter beriwı dirijyorlıq texnikası dep ataladı” [2]. Dirijyorlıq texnikası dirijyorga háreket arqalı atqarıwshılardı hám tıńlawshılardı muzıka shıǵarmasınıń mánisin jetkiziwde járdem beredi. Dirijyor menen atqarıwshı topar arasındaǵı birden-bir baylanıs dirijyorlıq texnikası bolıp tabıladı. Qanday da bir shıǵarmanı jurlawda dirijyor óziniń dirijyorlıq texnikasını menen qatnasadı. Dirijyorlıq texnikasını puqta iyelegen student óziniń dirijyorlıq háreketleri menen xorga talabın jetkiziwı múmkin. Bul óz gezeginde hár bir xor basshısınıń dirijyorlıq texnikasını puqta biliwdi talap etedi. Kórkem ónerde erkin bolıw ushın dáslep, texnikanı jaqsı biliw zárúr. Biraq biz atqarıwshını onıń texnikasına qaray bahalamaymız, kerisinshe, onıń texnikanı qanday qollawına baha beremiz.

Dirijyorlıq texnikası maqset emes, miynettiń tolıq pikiriniń bayanı, xordıń dirijyorga baǵınıwı bolıp tabıladı. Bolajaq dirijyorga dirijyorlıq sırların úyretiwde oqıtıwshı onıń dirijyorlıq texnikasına úlken itibar beriwı kerek, bul menen birge oqıtıwshınıń ulıwma muzıkalıq rawajlanıwın mudam baqlawı úlken áhmiyetke iye. Oqıtıwshı shaqqanlıq, mayısqaqlıq, qoldıń erkinligin támiyinlewshi bir qatar shınıǵıwlardı ózlestiriwı zárúr, biraq bunda texnikanı birinshi orınǵa qoyıw múmkin emes, sebebi texnika - bul kórkem óner emes. Dirijyorlıq texnikasını iyelew, ásirese qol texnikasını - júdá quramalı hám uzaq múddet talap etiwshi process, bunı

oqıwshılarga birinshi nábette úyretiw zárúr. Dirijyorlıq texnikasına óz ústinde tınımsız islew arqalı erisiledi. Dirijyor óziniń tábiyiy uqıplılıǵına isenip qalmastan, óz ústinde tınımsız izleniwi, kerekli nátiyjege erisiw ushin miynet etiwi zárúr. Qoldı eń ápiwayı shınıǵıwları qıyınshılıqsız, júdá ańsat, jeńil, avtomatikalıq túrde orınlay alatuǵınday etip shınıqtırıw kerek. Jumıstı ılaǵı bolǵanınsha ańsatlastırıw ushin dirijyor joqarı uqıp hám qunt menen bir neshe jıllar dawamında shuǵıllanıwı talap etiledi. Birinshi sabaqlarda oqıtıwshıǵa qoyılatuǵın baslanǵısh maqsetlerden biri, gewdeni durıs tutıwdı baqlaw hám bolıwı múmkin bolǵan kemshiliklerdi saplastırıw esaplanadı. Bunday kemshiliklerden biri jelkelerdiń búkiriyege halatta turıwı, tóstiń shógiwi sharshawdı, hálsiregenlikti ańlatadı. Bunday dirijyor xordı ilhamlandırmaydı, kerisinshe, qızıǵıwshılıqtı sóndiredi. Egerde dirijyor hádden tıs qısılǵan halda tursa, onıń dem alıwı qıyınlasıp, bul jaǵday dirijyorlıq etiwege tosınlıq etedi. Bul jaǵday xor toparına óziniń kerı tásirin tiygizedi. Olar dirijyor sıyaqlı erkin háreket ete almaydı. Bunday jaǵdayda tınlawshılarga dirijyorlıq jasalma, májburiy halda atqarılıp atırǵanday bolıp seziledi. Jelkelerdi biyik kóterip dirijyorlıq qılıwda oqıwshı moyın hám qoldıń joqarı bólimlerin zoriqtıradı. Bunday jaǵdaylarda oqıtıwshı jelkelerdi bos tutıwı, qoldıń erkinligin, hár bir háreketiń jelkeden orınlanıwın baqlawı hám nadurıs háreketlerdiń aldın alıwı zárúrli esaplanadı. Uyreniwshi tiykarǵı itibardı háreketiń tirsek penen emes, jelke menen orınlanıwına qaratıwı kerek. Bul háreketiń durıs orınlanıwına erisiwoqıwshı tárepinen kóp shınıǵıw, oqıtıwshı tárepinen bolsa júdá kúshli qadaǵalaw talap etiledi. Tiykarǵı dirijyorlıq jaǵdayında bilek, tós biyikliginde gorizonttal jaǵdaydı iyelewi durıs esaplanadı. Dúzilisi boyınsha bilek shar yamasa toptı uslawshı jaǵdayında turıwı kerek: alaqań ashıq, jerge qararǵan halda, barmaqqlar bilektiń tiykarǵı jaǵdayında sál iyilgen jaǵdayda bolıwı kerek. Barmaqqlar arası onsha ashıq emes, biraq sol menen birge júdá bekkem qısılǵan da bolmawı kerek. Olardı erkin hám bir-birinen azǵantay aralıqta saqlaw z.rúr. Úlken barmaq basqalarına salıstırǵanda sal tómenlewde hám shetlewde jaylasadı. Aqırǵı eki barmaq sál shetke qarawı múmkin.

Xor atqarıwshılıǵı oqıwshılarga tereń estetikalıq zawıq beriw menen birge olardı birlestiredi, topar bolıp qosılıwǵa alıp keledi, hám de ruwxıy dárejesin, kórkem talǵamı asırıwǵa járdem beredi. Bul bolsa xor atqarıwshılardıń bir ideya hám birden-bir atqarıwshılıq maqseti tárep baǵdarlaydı, yaǵnıy sóz hám muzıkadaǵı sezim bir adam arqalı emes, bir topar adam tárepinen ańlatılıwı bolıp tabıladı [3]. Qosıqshılıq tarawı ózine tartıwı menen tańlanıwǵa sebep bolıwshı ayrıqsha kórkem óner túri bolıp tabıladı. Ol insanniń eń jaqsı sezimlerin oyatıp, qızıqtırıw estetikalıq zawıq baǵıshlaw ózgesheligine iye. Nátiyjede xor qatnasıwshıları menen bir qatarda

tinlawshilardin da kórkem-ideologiyaliq hám de etikalıq tárbiyalanıwında júdá zárúrli orın iyeleydi.

Juwmaq sıpatında, Ózbekstanda muzıka kórkem óneriniń ulıwma rawajlanıwı menen birgelikte vokal-xor dóretiwshiliginiń aktiv ósiwi gúzetilmekte. Bul process xor kórkem ónerinde túrli janrlardıń payda bolıwına sebep bomaqta. Xor jazıwı hám dirijyorlıgınıń túrli usılları, xor dirijyorlıgı texnikasınıń múmkinshiliklerinen maksimal dárejede paydalanıwǵa bolǵan umtıls joqarı jańa qızıqlı muzikalıq dóretpelerdiń jaratılıwına tiykar boladı. Búgingi kúnde mámleketimizdegi 800 den artıq mádeniyat orayları, 312 muzıka hám kórkem óner mekteplerine tek 130 mın ul-qız qamtıp alıńǵanı, usı mákemelerdiń kópshiligi oqıw qollanbaları, notalar kompleksi, muzıka ásbapları, mebel hám úskeneler menen jetkilikli dárejede támiyinlenbegenligin de xor tarawınıń rawajlanıwında qıyınshılıqlardı keltirip shıǵarmaqta. Biz joqarıda keltirip ótken ilimiy usınıslarımızdı ámeliyatqa engiziw arqalı xor dirijyorlıgın rawajlandırıp, bul tarawdı ele de en jaydırıwǵa erisiwimiz múmkin.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. 2017 – 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi. – T., 2017. PF-4947-son.
2. Sharafiyeva N. Xorshunoslik. -T.: G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1987.
3. Jumayeva L.X. O‘zbek xor musiqasi tarixidan. –T., 2000.
4. Kozimov J. Xor dirijyorligida murakkab o‘lchovlarni o‘rganish uslublari. Uslubiy qo‘llanma. – Samarqand, 2013.
5. Sh.M.Mirziyoyev Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent - 2017y.
6. Samarin V.A. Xorovedenie: Uchebnoe posobie. M., 1998.